

Климанська Лариса

Національний університет "Львівська політехніка"

“ДІАГНОСТИКА” ПРОБЛЕМ В ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ АБО ВЛАДА СИМВОЛІВ

© Климанська Л., 2004

Досліджено проблему символізації сучасної політики, організації політичної комунікації через ідеальні символічні матриці: міф, релігію, ідеологію, імідж. Мета, яку ставить перед собою автор – розглянути природу інформаційних обмінів у ході політичної комунікації через різні механізми символізації.

The article explores the process of symbolization of modern policy, the organization of political communication throughout ideal symbolic matrix such as myth, religion, ideology, imidge. The goal of this article is to investigate the nature of informative changes in the process of political communication throughout different mechanisms of symbolization.

В загальному вигляді автор ставить проблему **організації політичної комунікації через ідеальні символічні матриці.**

Дослідження політичної комунікації пов'язане з важливими науковими та практичними завданнями, а саме політична комунікація сьогодні є зосередженням всієї політології. Політичну комунікацію можна визначити як передачу смислів, значущих для функціонування політичної системи. Р.-Ж. Шварценберг дає таке визначення політичній комунікації: “політична комунікація – це безперервний обмін політичними смислами між індивідами та політичними силами суспільства з метою досягнення згоди” [1, с.174]. А.І. Соловйов, досліджуючи концепт політичної комунікації, відзначає особливості цього феномену, що найяскравіше, на його думку, відображають сучасний стан політичної сфери: “гіпотетичність, неочевидність підтримання постійних контактів між державою та суспільством у сфері влади перетворили політичну комунікацію на своєрідний епіцентр політики, ключову умову та одночасно джерело репродукування цієї форми соціального життя в цілому” [2, с.17] Делегування політичній комунікації таких повноважень формує не тільки її соціальні функції, а також сприяє перетворенню політичної комунікації на головну ланку політичного процесу.

Аналіз останніх джерел і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми. Дослідження політичної комунікації починається ще з Платона, але сучасні теоретичні доробки з'явилися після Першої світової війни як дослідження з технології ведення пропаганди. В межах парадигми, яка склалася всередині ХХ ст., комунікацію розуміли переважно як універсальний процес перетворення інформації, що надходила з виходів однієї системи на вхідні канали іншої. Найчастіше політична комунікація розглядалася у прикладному аспекті, пов'язуючись з аналізом масових інформаційних процесів. У західній комунікативістиці виділяють три наукові напрямки, що трактують політичну комунікацію як форму здійснення комунікації масової. До першого зараховують теорії, що за основу беруть тезу про практично необмежені можливості ЗМІ впливати на громадську думку (засновником цього напрямку, який проявив себе ще у довоєнний період, є У. Ліппман); до другого – теорії “партійної підтримки”, що сфокусовані на формуванні переконань (П. Лазасфельд, Б. Бірельсон, Х. Годе та інші, які досліджували ступінь ефективності масової інформації та пропаганди залежно від складу аудиторії та її партійних ідентичностей); до третього – теорії, в центрі уваги яких перебувають методи інформаційного впливу на виборців, використання інформаційних ресурсів та технологій для зміни пріоритетів громадської думки, комунікативні стратегії ЗМІ та партій, динаміка інформаційного середовища – Д. Батлер, Д. Стоукс, Д. Каванах та інші. А втім, доводиться визнати, що незважаючи на всю увагу, яка приділяється дослідженню політичної комунікації (насамперед таких її сучасних форм як зв'язки з громадськістю, політична реклама), сам зміст, параметри та технологічні аспекти політичної комунікації залишаються недостатньо відрефлексованими.

Дослідження концепту політичної комунікації в українській соціологічній та політологічній науках стосується небагато робіт. В. Королько та В. Полторак звертаються, переважно, до технологічного аспекту цього феномену (у межах політичного маркетингу та “паблік рілейшнз”), Н. Паніна у своїх статтях розглядає політичну комунікацію як елемент політичної кампанії, звертання інших вчених до цієї проблематики можна назвати ситуативним.

Тим часом реальний рівень стану політичної свідомості, політичної культури в Україні свідчить про практичну відсутність ефективної політичної комунікації [3], а, отже, про **необхідність дослідити змістовні параметри та технологічні аспекти політичної комунікації**.

Мета статті – розглянути природу інформаційних обмінів під час політичної комунікації через різні механізми символізації – ідеальні матриці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Практичний досвід, набутий за життя, дає змогу на індивідуальному і груповому, причому здебільшого підсвідомому, рівнях конструювати певну картину політичного світу, індивідуалізовану й усталену.

Картина політичного світу не виникає тільки “об’єктивно”, вона почасти сконструйована у свідомості кожного індивіда як активне суб’єктивне відображення політичних реалій, а не просто зареєстрована у свідомості людей. Політика – це не сума політичних фактів, подій, що створюються одиничними діями акторів. Інтерпретація політичних фактів як соціально нейтральних та безвідносних стосовно позицій осіб, що взаємодіють у сфері публічної влади, не може розкрити специфіку дій (взаємодій) цього типу. На думку М. Вебера, “будь-яка якість явища, що дозволяє вважати його “соціально-економічним” (а рівно і політичним), не є чимось, що властиве йому як такому об’єктивно. Воно обумовлено спрямованістю нашого пізнавального інтересу, що формується в межах... культурного значення, що ми його надаємо тій чи іншій події у кожному конкретному випадку” [4, с.360].

Отже, явище або факт набуває власне політичний зміст тільки через приписування йому значень, які свідчать про визнання за ним достатнього для порушення комунікації актора з державною владою масштабу. Саме ранжування суб’єктом різних подій в межах вибраної ним системи соціальних (загальних, групових або інших) координат, а відповідно, і використання ним з цією метою певних вербальних (оцінкових) структур, можна визнати механізмом формування політичного факту як такого. Оскільки ідеальний компонент морфологічно зафіксований в політичному факті, а зміст, характер та інші фундаментальні параметри останнього безпосередньо зумовлені якістю духовних утворень, то і політика може розглядатися як соціальний феномен (артефакт), що формується під час креації думки, продукування та переміщення явищ свідомості у площину практики. Іншими словами, політичний факт “діагностується” символічним означенням.

Отже, основною ідеальною (духовно-оцінковою) одиницею такої “діагностики” є символи, які являють собою зручну форму осягнення та покладання значення, через яку соціальні об’єкти набувають властивості, необхідні їм для публічного спілкування. Символи вибудовуються на основі синтезу раціональних міркувань з різноманітними чуттєвими формами сприймання і тим самим забезпечують індивіду можливість розглядати кожен конкретний факт як прояв цілісного образу світу політики. Більше того, символи формують у індивіда суб’єктивне ставлення до реальності, що забезпечує особливий характер його існування у публічній сфері влади, тобто саме залучення до відносин владних/підвладних.

Символи становлять духовну основу ідентифікації людини в політичному просторі, її реакції на можливі конфлікти із владою. Саме символічна комунікація, що відображає специфічний тип владного примусу, розкриває саму сутність політики як особливої сфери соціальності. Як справедливо зазначає Д. Кетцер, “розподіл та використання [ресурсів] в більшій мірі проявляються через символічні засоби”, і тому “пряме використання сили в політиці...є досить невеликим” [5, с.2–3]. Іншими словами, незалежно від ідейного змісту, символи у той чи інший спосіб відображають розуміння людиною сили та ресурсів верховної влади, а відповідно, і усвідомлення ним потенційної загрози застосування щодо неї насильства в разі розходження його позиції з позиціями держави. Таке попереднє відчуття можливого примусу не тільки задає індивіду ієрархію соціальних цілей та значень в політиці, але і сприяє уточненню його власних позицій стосовно влади.

Будь-яка, найдемократичніша влада підтримує себе, створюючи ілюзії, створюючи видовище для своїх підданих, врегульовуючи взаємини через символізацію політичної реальності, яка має на меті підтвердити узгодженість цілей “верхів” і “низів”. Насильницькі акти придушення з боку держави слугують для того, щоб показати всім, що може статися з тими, хто відкрито висловлює своє незадоволення. Наскільки реальними б не були ці акти придушення для тих осіб та груп, на які вони спрямовані, для суспільства загалом це видовище. Ніяка поліція в світі або армія не може тримати у покорі і одну десяту населення тільки за допомогою сили.

В “демократичних” суспільствах проблема незадоволеності вирішується за допомогою виборчих урн – системи, що пропонує будь-який вибір і залишає владу недоторканою. Якщо вам не подобається цей уряд, ви можете проголосувати за альтернативний йому уряд – але не за альтернативу уряду.

Щоденно через школи, газети та телебачення влада утверджує свою позицію. Дуже важко дивитися на повсякденне життя інакше, оскільки всі відправні точки дає нам влада.

Суб’єкту пропонують набір варіантів для вибору. Всі вони погані. В подібній ситуації суб’єкт свідомо вибирає те, що він чи вона вважають найменшим злом. Мета контролера полягає в тому, щоб підтримати напруження, пов’язане з ситуацією вибору на достатньо високому рівні, з тим, щоб альтернативні варіанти, крім тих, що запропоновані, не висувалися і не сприймалися. Це приблизно те саме, що зачинити людину у замкнутому просторі, який легко контролюється. Як тільки вибір зроблено, можна пропонувати наступний набір для “вибору”. Тією мірою, якою регулюється набір запропонованих варіантів – тобто тією мірою, якою суб’єкт або населення, що виступає в ролі такого суб’єкта, сприймає їх як єдино можливі варіанти вибору – тією мірою контролюється і результат. Саме так діє механізм “символізації владарювання”.

Отже, саме символічний характер примусу зумовлює і соціальні межі політичного простору. Адже як тільки примус символічний набуває форму фізичного насильства або іншого типу примусу, який виключає внутрішнє вільне ставлення до політичної реальності (та визначення ним своїх позицій), політика починає конвертуватися (перетворюватися) в інші способи соціального регулювання – адміністративно-державний диктат, військову або тоталітарну диктатуру, систему законодавчо-правового впорядкування або морального тиску на свідомість та поведінку громадян. Тому будь-які спроби влади замінити вербальну (а, відповідно, таку, яка припускає певну свободу вибору актором оцінок, позицій, поглядів) символічну взаємодію з суспільством на силові, адміністративні, воєнні або навіть суто правові засоби спілкування неминуче передбачають інший характер розподілу суспільних ресурсів і тим самим розмивають, а, можливо, і знищують політику як специфічну сферу суспільного життя.

Символи, опосередковуючи механізми ідентифікації та всі провідні рольові диспозиції акторів у політичному просторі, впорядковують та підпорядковують собі (в міру того, як вони набирають нормативну форму існування) всі його ідеальні компоненти. Саме в цьому значенні можна говорити про нормативно-символічну сферу, яка в узагальненому вигляді відображає увесь суб’єктивний світ політики. Ця сфера обіймає виробництво та обіг (обертання) базових джерел змістовних контактів акторів, внутрішню форму комунікації акторів у політичній сфері, але так само (і це, можливо, важливіше) сутність інформаційних обмінів елітних та неелітних груп, тобто сутність тієї духовної вертикалі, навколо якої і вибудовуються всі механізми політичної влади. Інакше кажучи, на основі обертання нормативно-символічних конструкцій формують всі компоненти механізму владарювання та організації політичного простору, передовсім систему прийняття рішень, від якої часто залежить визначення цілей держави та перспектив політичного розвитку.

Зміст і форма нормативно-символічної сфери (доктрини, вчення, концепції, різного роду системи вірувань, традиції, звичаї, стереотипи та ритуали, а то і просто страхи чи первинні емоції) задаються особливими ідеальними конструкціями, своєрідними ідеальними матрицями, які впорядковують духовне життя у сфері політики, кодуєть значення для базових комунікацій елітарних та неелітарних верств. Ці матриці, що становлять концептуальну основу політичної діагностики, і визначають історичний ракурс символізації інформаційно-комунікативних обмінів.

На початкових стадіях політичного розвитку такого роду матрицею, що характеризувала певний тип ідеальної детермінації політичних відносин та одночасно принцип організації політичної свідомості суспільства, виступав міф, духовний осередок народних містерій. Міф як форма синкретичного світовідчуття,

яке складалося ще до виникнення політики, як нормативно символічна матриця використовував як основний механізм рефлексії фантастичні образи богів, демонів, героїв, що не тільки ідеалізували майбутнє, але і включали його в дихотомічне протиставлення до сьогодення. За рахунок такого “наївного уособлення” [6, с.39–40] дійсності сформовані фантастичні образи не стільки пояснювали реальність, скільки транслювали колективні переживання та враження, що приймалися за справжню реальність. Міф не передбачав особливих логічних прийомів у творенні політичних образів для обґрунтування картини світу та футурологічних проєктів. Головними механізмами символізації були віра, звичаї, традиції або героїзація конкретних життєвих приладів. Виробництво символічних образів було пов’язане з сакралізацією подій та осіб, підсилювалося різними сказаннями та легендами, причому кожен образ ніс у собі очікування бажаного майбуття.

Символізація та ті політичні дії, які стимулює міф, ґрунтується на приписаному віровченні і мають відверто культовий характер. Головні елементи символічних конструкцій – догми та протоморальні принципи. За їх межами реальні події втрачають смисл та інтерпретуються як елементи, що не заслуговують на виправдання, а тому знаходяться за межами буття. Міфологізація не претендувала на якісь інноваційні відкриття та прозріння, підміняючи змістовні нововведення поясненням існуючого світу з позиції певного його бачення. Активізуючи архаїчні шари людської свідомості, міфи в остаточному підсумку сприяли примітивізації нормативно-символічної сфери та моралізації політики. Такий практично-футурологічний тип символізації не зміг просунутися далі виявлення зовнішніх обрисів подій, не в стані вичленити власне політичний зміст проєкту, а тому існував як форма нерозчленованої діагностики, що синтезує суспільні та природні, соціальні та політичні відтінки існуючої та перспективної дійсності.

Наступною формою ідеальної матриці, яка з часом витіснила міфи з провідних позицій, стали релігійні конструкції. Зберігаючи подібно до своїх попередників цілісне сприйняття сфери політичного, вони заклали в основу символізації певні визначені морально-етичні принципи картини світу, тим самим перетворюючи людську віру у головний спосіб діагностики дійсності. Основою діагностики політичного світу була ідея Божественного втілення, внаслідок чого духовна вертикаль політики почала відриватися від реальності, виходити за соціальні межі та спрямовуватися до Абсолюту. Одночасно релігійний тип рефлексії ускладнює механізми символізації, формує уявлення про диференціацію світу (оскільки одкровення дано не всім) та вводить в політичну ідентифікацію елементи ідейної спільності одновірців (замість критеріїв родинної та сусідської солідарності). А тому поширення такого роду нормативно-символічних конструкцій спричинило напруженість між прихильниками різних конфесій, рівень конфронтаційності духовної сфери політики порівняно з епохою “владарювання” міфологічних конструкцій істотно виріс.

Попри всі відмінності міфи та релігійні конструкції мали і спільні політичні риси. Зокрема, вони сприяли легітимізації влади через сакралізацію фігур конкретних правителів, навколо яких власне і склалися відповідні системи нормативно-символічного відображення світу. Якісні зсуви у формуванні духовної сфери політики пов’язані з виникненням ідеологій, які, починаючи з нового часу, почали кардинально перетворювати духовну вертикаль влади, поступово вводячи у нормативно-символічні конструкції “абстрактніші” та “систематизовані уявлення” про сутність влади та умови адаптації громадян у політичному просторі [6, с. 328].

На зміну етичній аргументації, що властива міфореелігійному типу рефлексії, приходять раціоналізоване обґрунтування інтересу, концептуалізоване суб’єктивне ставлення актора до світу політики. Ідеології підкорили собі суспільну свідомість завдяки концептам “свободи” та “справедливості”, активізували та політизували її на основі певного бачення майбутнього. Критерії оцінки соціальної динаміки набувають чи не центральне значення. Завдяки ідеологіям епоха Modernity стала часом співіснування різноманітних політичних проєктів та альтернатив.

На зміну ідеологій в сучасному постмодерному суспільстві приходять нова форма (новий механізм) символізації політики, яку умовно можна визначити як політичний маркетинг.

Основою продукування нормативно-символічних засобів у політиці вже тепер є не групова ідентифікація, а конкретні, прив’язані до реального контексту інформаційні приводи (зокрема і такі, які конструюються свідомо). На місце громіздких ідеологій, з їх програмами та гаслами, приходять куди мобільніші маркетингові конструкції, передовсім політична реклама (система особливих принципів, норм та стандартів

обігу інформації, використання її інтелектуальних продуктів у діагностиці проблем з узгодженням інтересів та в інших функціональних політичних процесах). Саме вона, використовуючи легку та навіть тривіальну мову звертання і перетворюючи в інструмент комунікації промову, повідомлення, образи, переконання та інші елементи людської активності, спроможна забезпечити спорадичне використання людьми механізмів політики для захисту своїх інтересів.

Головним системоутворювальним конструктором у матриці виявляється політичний імідж, поширення та споживання якого є умовою формування рухомих політичних спільнот. Іншими словами, люди набувають свого громадянського статусу та політичної ідентифікації тільки як споживачі інформації у вигляді іміджів. Місце і роль іміджу в системі нормативно-символічної сфери є доволі специфічними. В сучасних умовах імідж є засобом індивідуалізації сприйняття людьми політичних проектів. Його функціонування, що відповідає гедоністичним принципам та одночасно реалістичній орієнтації у соціальній сфері, забезпечує той "безконцептуальний потік політики", який лежить в основі спроектованого на особисті потреби масового суспільства. Імідж усуває з нормативно-символічної сфери ворожість та безкомпромісність політичних позицій. За своєю суттю він зорієнтований на те, щоб духовні контакти громадян здійснювалися на рівні, що не передбачає фіксації розходжень в політичних (групових) принципах та переконаннях. На відміну від ідеологій з їх техніками індоктринації, імідж спрямований на збереження свободи вибору, заохочення підсвідомих мотивів поведінки.

На підставі всього зазначеного можна зробити такі **висновки**:

1. У сучасній політичній комунікації діють механізми символізації політичних відносин.
2. У міру розвитку політики міняються механізми символізації повідомлень.
3. У основі символізації повідомлень – ідеальна матриця, яка може існувати у вигляді міфу, релігії, ідеології, іміджу.
4. Домінування політичного маркетингу в формуванні нормативно-символічної сфери означає посилення позицій влади, виразне переважання сценарного менеджменту при організації політичного дискурсу, і як наслідок, наростання видовищної репрезентативності політики, театралізацію останньої.
5. Перспективи подальшого розвитку цієї тематики передбачають дослідження технологій моделювання політики засобами політичної комунікації, зокрема ринковими та неринковими способами інформаційного забезпечення конкурентної боротьби за владу та її використання як знаряддя соціального проектування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шварценберг Р.-Ж. *Политическая социология*. – М.: Знание, 1992.
2. Соловьев А.И. *Политическая коммуникация: к проблеме теоретической идентификации*. *Полис.* – № 3. – 2002. – С.5–17.
3. Пидлуська И. *Политические коммуникации: украинский опыт*. – *Аналитика*. – 2000. – № 5.
4. Вебер М. 1990. *Избранные произведения*. – М.: Прогресс, 1990.
5. Ketzer D. 1988. *Rituals, Politics and Power*. N.Y.
6. Кессиди Ф.Х. *От мифа к логосу*. – М.: Прогресс, 1972.
7. Шумпетер Й. *Капитализм и социализм*. – М.: Прогресс, 1995.